

KAROL ŁOPATECKI*

 <https://orcid.org/0000-0002-7921-9421>

O SPOSOBACH UDOSTĘPNIENIA
ZAWARTOŚCI KSIĄG METRYK KRÓLEWSKICH**

Abstract

On the Manner of Providing Access to the Contents of the Books of the Royal Metrica

The discussion article provides an analysis of a book recently published by Wojciech Krawczuk entitled *Records and Regesta of the German Expedition of the Royal Swedish Chancery of King Sigismund III of the Years 1597–1600*. The book contains a source edition of the minutes of the royal chancery of Sigismund III Vasa, King of Poland, Grand Duke of Lithuania (1587–1632), and King of Sweden (he retained power in 1592–1599), written around 1600, which has been supplemented by extensive regesta prepared by the editor. This discussion article evaluates this form of providing access to the contents of primary sources against the background of similar source editions consisting of records created by other royal chanceries, namely the chancery of the Kingdom of Poland, the chancery of the Grand Duchy of Lithuania and the chancery of the dukes of Mazovia. It is noteworthy that increasingly more archival materials are made available online through the websites of various archives and other institutions that preserve historical documents. In view of the growing trend to digitalize primary sources and make them available online, the idea of publishing complete source editions including full source texts, which began at the beginning of the twentieth century, seems unjustified nowadays. Currently, the solution proposed by Wojciech Krawczuk, based on the publication of regesta, appears to be the most favourable. Perhaps it would be appropriate to link the published regesta even more closely to the digitized archival materials by providing each one of them with a link or QR code that would refer to the website hosting the relevant digitalized source. The content of the documents included in the reviewed book differs significantly from the content of the records created by the chanceries of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania. Swedish documents are dominated by current affairs, primarily concerning military and diplomatic issues, and include much fewer normative acts, such as appointments to offices and bestowals of landed property.

Keywords: Sigismund III Vasa; royal chancery; royal metrica; Kingdom of Sweden; Kingdom of Poland; Grand Duchy of Lithuania; source editing; digitalization of primary sources

* Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet w Białymstoku

 k.lopatecki@uwb.edu.pl

** Uwagi na marginesie pracy: *Protokół i regesty kancelarii szwedzkiej ekspedycji niemieckiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600. Riksregistraturet vol. 87 Riksarkivet w Sztokholmie*, wyd. Wojciech KRAWCZUK, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2020, ss. 411, ISBN 978-83-66304-33-8 (dalej cyt. *Protokół i regesty*).

Nadesłany 24.02.2021; Nadesłany po poprawkach 5.08.2021; Zaakceptowany 7.08.2021

W badaniach historycznych dotyczących XV–XVIII w. Metryka Koronna i Metryka Litewska mają utwierdzoną pozycję. Zróżnicowane są jednak sposoby udostępnienia badaczom tych materiałów. Odnośnie do dokumentacji wytworzonej przez kancelarię wielkksiążęcą podjęto decyzję o edycji krytycznej całych ksiąg¹. Założenie to było racjonalne, gdyż zdecydowana większość materiałów przechowywana jest w Moskwie, dostępność do nich była więc znacznie ograniczona². W konsekwencji w latach 1903–1915 opublikowano pierwsze edycje źródłowe³. Niestety pierwsza wojna światowa, a następnie zmiany ustrojowe i kolejny konflikt światowy na dziesięciolecia wstrzymały prace. Przełomowy charakter miała podpisana w lutym 1979 r. w Moskwie umowa między Instytutami Historii Akademii Nauk Polski i ZSRR w sprawie prac wydawniczych nad Metryką Litewską⁴. Co prawda z doniosłych zaopiniowań przed rokiem 1989 udało się opublikować zaledwie jedną pozycję⁵,

¹ Historia zbioru dokumentów określanego jako Metryka Litewska doczekała się opracowania monograficznego: Artūras DUBONIS, Darius ANTANAVIČIUS, Raimonda RAGAUSKIENĖ, Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, *The Lithuanian Metrica: History and Research*, Boston 2020. Metryka Koronna jednak nadal czeka na adekwatne do swej wagi opracowanie. Zob. Wojciech KRAWCZUK, *Metryka Koronna i Metryka Litewska*, [in:] *Dyplomatyka staropolska*, red. Tomasz JUREK, Warszawa 2015. Zob. też dyskusję związaną z tym problemem, która prowadzona była m.in. na łamach „Studiów Źródłoznawczych”. Pierwszy krok do pełnego opracowania monograficznego stanowią prace dotyczące Metryk w danym stuleciu lub w okresie rządów konkretnego władcy, zob. Waldemar CHORAŻYCZEWSKI, *Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych*, Toruń 2007; Wojciech KRAWCZUK, *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy. Początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*, Kraków 1995.

² Obecnie 622 księgi przechowywane są w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych: Российский государственный архив древних актов, Москва, фонд 389 [Rossijskij gosudarstwiennyj archiw drevnich aktow, Moskwa, fond 389]. Niewielka część materiałów znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Dotyczą one przede wszystkim ziem litewskich inkorporowanych do Korony w 1569 r. Zob. m.in. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, *Metryka Koronna, Księgi Wpisów nr 81 i 130*. Krzysztof PIETKIEWICZ, *Oryginaliosios Lietuvos Metrikos knygos Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje fonde, Lietuvos Metrikos naujienos*, Nr. 11: 2009–2010, s. 26–29. Opis ten nie oddaje stopnia rozproszenia materiału źródłowego. Zob. Henryk LULEWICZ, *Nieznana księga Metryki Litewskiej w zbiorach Archiwum Sanguszków w Krakowie*, [in:] *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sud. Zigmantas KIAUPA, Agnius URBANAVIČIUS, Vilnius 1998, s. 102–114.

³ *Русская историческая библиотека, издаваемая Археологической комиссией*, t. 20, 27, 30, 33, Санкт-Петербург 1903–1915 [*Russkaja istoričeskaja biblioteka, izdawajemaja Archieograficeskoj komissijej*, t. 20, 27, 30, 33, Sankt-Petersburg 1903–1915].

⁴ Szerzej zob. Artūras DUBONIS, *The Lithuanian Metrica*, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 7: 2002, s. 113–138; Andrzej RACHUBA, *Księgi Sigillat Metryki Litewskiej*, *Przegląd Historyczny*, t. 72: 1981, z. 1, s. 95–110; Tadeusz WASILEWSKI, *Polsko-radzieckie prace nad wydaniem Metryki Litewskiej*, *Kwartalnik Historyczny*, R. 88: 1981, nr 4, s. 1169–1171.

⁵ *Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719*, opr. Andrzej RACHUBA, Warszawa 1987.

ale zapoczątkowana idea była kontynuowana. Po przekształceniach ustrojowo-politycznych inicjatywę bardzo aktywnie kontynuowało litewskie środowisko naukowe, w ostatnich latach także badacze z Białorusi i Ukrainy⁶. Intensyfikacja prac była możliwa dzięki zmikrofilmowaniu materiałów, dzięki czemu dostęp do nich był znacznie ułatwiony⁷.

Nieco inaczej sytuacja wygląda z Metryką Koronną. Po pierwsze, działania naukowe prowadzone są przede wszystkim przez badaczy polskich. Po drugie, z reguły nie wydaje się krytycznych edycji całych ksiąg, lecz przygotowuje się pomoce naukowe w postaci sumariuszy. Założenie to miało swoje podstawy w stosunkowo łatwym (przede wszystkim dla historyków polskich) dostępie do tych materiałów przechowywanych w Warszawie⁸. Prace nad regestowaniem i publikacją dokumentów przechowywanych w Księgach Wpisów rozpoczął Teodor Wierzbicki. W efekcie opublikowano w latach 1905–1919 osiem tomów (w pięciu częściach) sumariuszy⁹. Bardzo szybkie tempo tych prac spowodowało, że Metryka Koronna była zsumaryzowana już w latach czterdziestych XIX w. i publikacje te należy traktować jako zbiorową pracę kilku

⁶ Pierwszą edycją źródłową Metryki Litewskiej opublikowaną na Litwie była: *Lietuvos Metrika. Knyga 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, par. Egidijus BANIONIS, Vilnius 1993. Wydanie z 1993 r. stanowiło uzupełnienie wcześniejszej publikacji z 1910 r. W 2012 r. księga ta została ponownie opublikowana w całości: *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, par. Algirdas BALIULIS, Artūras DUBONIS, Darius ANTANAVIČIUS, Vilnius 2012.

⁷ Mikrofilmy wykonano w latach 1967–1980. Obecnie znajdują się one w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie (zespół 389). Stanowi to efekt starań Domasa Butėnasa i Sigitasa Jėgelevičiūsa. Wcześniej do Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej mikrofilmy ze stolicy ZSRR sprowadził Konstantinas Jablonskis. Zob. A. DUBONIS, *The Lithuanian Metrika*, s. 124. Warto nadmienić, że wykonanych kopii jest znacznie więcej. Przykładowo w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie istnieją 22 jednostki Metryki Litewskiej. Zob. *Polonika: mikrofilmy, fotokopie i skany z archiwów, bibliotek i muzeów zagranicznych*, <http://www.agad.gov.pl/inwentarze/polon.xml> [dostęp z 31 VIII 2021 r.].

⁸ Jedynie Metryka tzw. ruska (wołyńska) nie została rewindykowana po pokoju ryskim i nadal jest przechowywana w Moskwie. Zob. *Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795*, opr. Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Maria WOŹNIAKOWA, http://www.agad.gov.pl/inwentarze/Metr_Korx.xml [dostęp z 1 I 2021 r.].

⁹ *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*, contextuit indicesque adiecit Theodorus WIERZBOWSKI (Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur [dalej cyt. MRPS], pars 1), Varsoviae 1905; *Johannis Alberti regis tempora complectens (1492–1501)*, contextuit indicesque adiecit Theodorus WIERZBOWSKI (MRPS, pars 2), Varsoviae 1907; *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*, contextuit indicesque adiecit Theodorus WIERZBOWSKI (MRPS, pars 3), Varsoviae 1908; *Sigismundi I regis tempora complectens*, vol. 1–4, contextuit indicesque adiecit Theodorus WIERZBOWSKI (MRPS, pars 4), Varsoviae 1910–1917; *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1548–1572*, contextuit indicesque adiecit Theodorus WIERZBOWSKI (MRPS, pars 5), Varsoviae 1919. Obecnie tomy te są upowszechniane za pośrednictwem repozytoriów cyfrowych, m.in. biblioteki cyfrowej Polona.

pokoleń archiwistów¹⁰. Kontynuację przerwanej edycji podjęto na nowo w latach sześćdziesiątych XX w., a ostatnia, szósta część została wydana w 1999 r.¹¹ W serii tej opracowano dokumenty do końca panowania Henryka Walezego.

Na przełomie XX i XXI stulecia zdecydowano się zmienić podejście. W celu dotarcia do jak najszerszego grona czytelników rozpoczęto wydawanie sumariuszy wraz ze wstępami w języku polskim¹². Obecnie w „Serii nowej” opublikowanych zostało 20 tomów dokumentów, a nad nimi i kolejnymi przygotowywanymi zeszytami pracowali lub pracują m.in. Krzysztof Chłapowski, Janusz S. Dąbrowski, Wojciech Krawczuk (pomysłodawca tej serii)¹³, Michał Kulecki, Aneta Kot, Anna Wajs¹⁴. Aktualne tempo edycji jest bardzo duże i zbliża się do jednego tomu rocznie, przy czym wyraźnie przyspiesza ono w ostatnich latach. Zakończono wydawanie sumariuszy do panowania Zygmunta III (częściowo) i Władysława IV. Na uwagę zasługują również dwa opublikowane niedawno tomy sumariuszy Metryki Koronnej wchodzącej w skład serii Książ Poselstw. Co do zasady, zastosowano rozwiązanie znane z „Serii nowej”, ale nie ograniczono się do umieszczenia rejestrow dokumentów znajdujących się w jednej księdze, tylko przyjęto kryterium czasowe (stąd w pierwszym tomie wykorzystano aż dziewięć ksiąg)¹⁵.

¹⁰ Warto odnotować jedną z uwag anonimowego recenzenta tego artykułu, który wysunął przypuszczenie, że być może wkładem własnym Teodora Wierzbowskiego i podległych mu archiwistów były jedynie indeksy.

¹¹ *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 2: *Acta vicecancellarium 1548–1572*, contexuerunt Josephus PŁOCHA, Antonius RYBARSKI, Irena SUŁKOWSKA, moderate Jacobo SAWICKI (MRPS, pars 5), Varsoviae 1961; *Henrici Valesii regis tempora complectens 1573–1574*, contexuit MARIA WOŹNIAKOWA (MRPS, pars 6), Varsoviae 1999.

¹² Zmiana ta wywołuje kontrowersje, gdyż znacznie ułatwia pracę badaczom polskim, ale niekoniecznie zagranicznym. W moim przekonaniu była to uzasadniona zmiana, trudno sobie bowiem wyobrazić naukowców badających dzieje Rzeczypospolitej Obojga Narodów bez znajomości języka polskiego. Akcentowanie języka rodzimego wydawców jest widoczne chociażby w edycji *Metryk Litewskich*, gdzie stosowane są różne standardy w zależności od rodzaju instytucji wydających poszczególne tomy. Por. Wojciech KRAWCZUK, *Metryka Koronna Władysława IV Wazy – nowy rozdział sumaryzacji*, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 26: 2019, s. 37.

¹³ „Seria nowa” została zapoczątkowana przez jednorazowe w zamierzeniu działanie polegające na uprzystępnieniu materiału przechowywanego poza Archiwum Głównym Akt Dawnych. Zob. *Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628–1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda]* 8636, opr. Wojciech KRAWCZUK (Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa, t. 1), Kraków 1999.

¹⁴ W momencie ukończenia tego artykułu ostatni jest tom 20: *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 190 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1643–1650*, opr. Janusz S. DĄBROWSKI (Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa, t. 20), Warszawa 2020.

¹⁵ *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, t. 1: *Jagiellonowie*, opr. Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Janina WEJCHERTOWA, Warszawa 2019; *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, t. 2: *Królowie elekcyjni*, opr. Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Janina WEJCHERTOWA, Warszawa 2020.

Cieszy, że coraz więcej tomów z „Serii nowej” jest w pełni i bezpłatnie dostępnych w internecie¹⁶. Co więcej, tekst sumariuszy opublikowany w wersji papierowej umieszczono także w bazie internetowej, która umożliwia sprawne wyszukiwanie pożądaných dokumentów¹⁷. Ogromną korzyść naukową przyniosło działanie Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i Archiwum Głównego Akt Dawnych, które to podmioty umieściły w internecie zdecydowaną większość przechowywanych w Warszawie ksiąg Metryki Koronnej¹⁸. Obecnie zdigitalizowanych jest 386 tomów, w tym 361 tomów Ksiąg Wpisów¹⁹. Nadal jednak do zsumaryzowania jest zdecydowana większość ksiąg – rozpoczęte są prace nad dorobkiem panowania Stefana Batorego²⁰, Jana II Kazimierza i Michała Korybuta Wiśniowieckiego.

W 2001 r. miał miejsce pewien eksperyment – grupa naukowców wytypowała dokumenty z Metryki Koronnej, a następnie sporządziła rejestry ograniczone zasięgiem geograficznym, obejmującym trzy powiaty: opoczyński, radomski i stężycki²¹. Ukazała się pierwsza część dotycząca lat 1574–1659. Obecnie, wskutek szerokich prac dotyczących przede wszystkim czasów panowania Zygmunta III i Władysława IV, ma ona wartość jedynie do lat pano-

Na uwagę zasługuje umieszczenie wykazu ksiąg, do których dołączono link oraz kod QR do elektronicznej wersji wyszukiwarki. Sądzę, że najlepszym rozwiązaniem byłoby umieszczenie przy każdym regeście kodu QR odsyłającego do skanów materiału źródłowego.

¹⁶ Zob. *Metryka Koronna Władysława IV Wazy. Sumaryzacja nieopracowanych ksiąg wpisów kancelarii koronnej z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, <https://historia.uj.edu.pl/nauka-i-wspolpraca/materialy-dla-historyków/metryka-koronna-władysława-iv-wazy> [dostęp z 11 XII 2020 r.].

¹⁷ Przykładowo zob. <http://agad.gov.pl/szukaj/?zestaw=10> [dostęp z 7 IX 2020 r.].

¹⁸ Warto przywołać Repozytorium Cyfrowe Poloników działające przy Instytucie Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, gromadzące dokumenty wchodzące w skład Metryki Koronnej, a obecnie przechowywane w Riksarkivet. Poszczególne dokumenty zostały wyodrębnione, oddzielnie pogrupowano również źródła pod względem daty wystawienia. Zob. <http://repcyfr.pl> [dostęp z 22 X 2020 r.]. W wyszukiwarce należy wpisać hasło „Metryka Koronna”.

¹⁹ Zob. <http://pther.eu/MK/> [dostęp z 7 IX 2020 r.]. Jest to rezultat realizacji projektu badawczego pt. „Udostępnienie w Internecie Metryki Koronnej, Księgi wpisów”, finansowanego ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Niepokój wzbudzają jednak coraz częstsze i dłuższe przerwy w funkcjonowaniu powyższej strony internetowej. Znacznie obszerniejsza baza źródeł znajduje się na stronie Archiwum Głównego Akt Dawnych: http://www.agad.gov.pl/inwentarze/Metr_Korx.xml [dostęp z 7 IX 2020 r.]. Oprócz Księgi Wpisów znajdują się tam m.in. zdigitalizowane materiały z tzw. Metryki Litewskiej, Księgi Sądów: Asesorskiej, Relacyjnego i Sejmowego, Referendarskiego oraz Lustracje.

²⁰ W kontekście prac nad edycjami Metryki Koronnej z czasów Stefana Batorego warto wspomnieć o wyborze dokonany przez Adolfa Pawińskiego, którego część obejmowała dokumenty pochodzące z Ksiąg Wpisów. Zob. *Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576–1586*, wyd. Adolf PAWIŃSKI, Warszawa 1882.

²¹ *Rejestry z Metryki Koronnej do dziejów powiatów opoczyńskiego, radomskiego i stężyckiego z lat 1574–1795*, cz. 1: 1574–1659, red. Zdzisław PIETRZYK, Radom 2001.

wania Stefana Batorego i Jana II Kazimierza. Istnieje również wybór regestów dokumentów na temat ludności żydowskiej, które przygotował w latach osiemdziesiątych XX w. Maurycy Horn²². Perspektywicznie analogiczne działanie powoli traci sens, główną uwagę należałoby skupić na regestach dokumentów wychodzących z kancelarii kolejnych władców.

Gwoli ścisłości należy nadmienić, że również wobec Metryki Koronnej podjęto działania edytorskie analogiczne do tych znanych przy Metryce Litewskiej. Akcję zapoczątkowano w 1914 r., gdy wydano jeden tom najstarszej księgi Metryki Koronnej z czasów panowania Kazimierza Jagiellończyka²³. Wielokrotnie podejmowano próby wznowienia serii „*Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti*”, ale m.in. w środowisku toruńskim (księga nr 11) i warszawskim (księga nr 12) się one nie powiodły. Powstały natomiast dwie edycje innych całych ksiąg, które opublikowano w latach 2005–2018²⁴. Należy tę inicjatywę przyjąć z zainteresowaniem; być może kolejne, w szczególności najstarsze, jednostki archiwalne doczekają się podobnych wydań²⁵.

Osobno należy rozpatrywać prace nad Metryką Księstwa Mazowieckiego²⁶. W tym obszarze podjęto pełną edycję ksiąg, którą zapoczątkował Aleksander Włodarski w latach 1918–1930²⁷. Kolejny tom wydał niemal w całości Jerzy Senkowski w 1959 r.²⁸ Ostatnio zaś, dzięki inicjatywie Towarzystwa Miłośników Historii i Archiwum Głównego Akt Dawnych, udało się opublikować regesty zapisek najstarszego rejestru kancelarii Janusza I (Księga Wpisów nr 3

²² *Regesty dokumentów i ekscerpty z Metryki Koronnej do historii Żydów w Polsce (1697–1795)*, t. 1–2, opr. Maurycy HORN, Wrocław 1984–1988.

²³ *Knigi polskoj koronnoj metriki XV stolëtija*, t. 1: *Kniga no 10, 1447–1454 gg.*, wyd. Adolf MYSŁOWSKI, Waclaw GRANICZNY, Varšava 1914.

²⁴ *Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483. Ze spuścizny Antoniego Prochaski*, wyd. Grażyna RUTKOWSKA, Warszawa 2005; *Metryka Koronna nr 8. Liber intitulatus: Varsavia Boleslai, Conradi, Janussii et Annae ducum Masoviae ab anno 1471 usque ad 1526*, wyd. Anna SALINA, Inga STEMROWICZ, Warszawa 2018.

²⁵ Edycja źródłowa Metryki Koronnej z lat 1479–1483 jest charakterystyczna, gdyż oryginał spłonął w 1944 r., lecz w latach 1877–1878 jej odpis sporządził Antoni Prochaska. Materiał ten – przechowywany w Bibliotece PAU i PAN w Krakowie – był słabiej znany. Zob. Grażyna RUTKOWSKA, *Księgi Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja z Oporowa*, *Studia Źródłoznawcze*, t. 44: 2006, s. 77.

²⁶ Adam WOLFF, *Metryka Mazowiecka. Układ pierwotny, sposób rejestracji*, Warszawa 1929.

²⁷ *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 1: *Księga oznaczona No 333 z lat 1417–1429*, wyd. Aleksander WŁODARSKI, Warszawa 1918; *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 2: *Księga oznaczona Nr. 334 z lat 1429–1433*, wyd. Aleksander WŁODARSKI, skorowidze Adam WOLFF, Warszawa 1930.

²⁸ *Księga skarbowa Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477–1490*, wyd. Jerzy SENKOWSKI, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, R. 7: 1959, nr 3, s. 547–718. Jest to jedyna zachowana księga skarbowa książąt mazowieckich. Nie wydano jedynie 12 dokumentów niezwiązanych bezpośrednio ze skarbowością, wykonano jednak ich regesty.

obejmująca lata 1414–1426)²⁹. Oprócz tego na stronie internetowej umieszczono skany księgi, do której odwołują się rejestry, oraz indeks osób i miejscowości³⁰.

Mimo nowych sposobów udostępniania materiałów działalności kancelarii królewskiej (online), obecnie dominują dwie formy związane z pracami nad Metryką Litewską i Metryką Koronną. Do końca XX w. można było traktować oba rozwiązania jako alternatywne, trudno było przypisać wyższość jednemu z wyżej opisanych rozwiązań. Jednakże w ostatnich latach, kiedy nastąpił bezprecedensowy postęp w digitalizacji materiałów (słusznie określa się go jako „demokratyzację wiedzy”), ewidentnie widać wyższość koncepcji zastosowanej w pracach nad Metryką Koronną³¹. Pomoce naukowe w formie sumaryuszki pozwalają badaczom (jak również miłośnikom historii) wytypować pożądany materiał, a następnie łączą internetowe umożliwiają poznanie treści całego dokumentu. Natomiast przy Metryce Litewskiej otrzymujemy pełną edycję źródłową, co powoduje, że kolejne tomy publikowane są wolniej, a wydawany zbiór jest nieco przypadkowy, gdyż prace prowadzone są przez różne instytucje, które pozbawione są zaplecza polegającego na koordynacji zadań. Fatalną praktyką jest to, że nowe edycje źródłowe nie są umieszczane w internecie³². Łącznie od 1987 do końca 2020 r. opublikowanych zostało 81 tomów Metryki Litewskiej, z których nie więcej niż dziewięć znajduje się w wolnym dostępie³³. Instytucjonalnie najwięcej tomów wydano na Litwie (52), po 11 w Polsce i na Białorusi, w Rosji opublikowano pięć książek, a na Ukrainie dwie³⁴. Wypada

²⁹ *Regesty zapisek najstarszego rejestru kancelarii ks. Janusza I (1414–1426)*, opr. Krzysztof CHŁAPOWSKI [et al.], http://www.agad.gov.pl/MK_3/MK3-regesty.pdf [dostęp z 5 V 2021 r.].

³⁰ Zob. *Metryki księstwa mazowieckiego z XV i XVI w.*, http://agad.gov.pl/MK_3/MM3.html [dostęp z 4 V 2021 r.].

³¹ Na podkreślenie zasługuje również inicjatywa Rosyjskiego Państwowego Archiwum Akt Dawnych, które umieściło w internecie pomoce archiwalne, przede wszystkim inwentarze, także te wykonane w epoce wczesnonowożytnej, które dotyczą Metryki Litewskiej. Zob. http://rgada.info/poisk/index.php?fund_number=389&fund_name=&list_name=&list_number=0&Sk=30&page=1 [dostęp z 14 XI 2020 r.].

³² Pod tym względem wyróżniają się edycje wydawane przez białoruskich badaczy, które są publikowane za pośrednictwem repozytoriów cyfrowych i portali społecznościowych dla naukowców typu Academia.edu.

³³ Stosunkowo pełny katalog z lat 1987–2014 prezentuje: Zigmantas KIAUPA, *Bibliografia prac historyków litewskich dotyczących historii Wielkiego Księstwa Litewskiego za lata 1990–2015*, *Rocznik Lituanistyczny*, t. 2: 2016, s. 242–247.

³⁴ Odnotowanie 82 pozycji wiąże się z tym, że jedna była wydana wspólnie przez Polskę i Rosję: „*Выписка из посольских книг*” о сношениях Российского государства с Польско-Литовским за 1497–1572 гг., podg. к печати Борис Н. МОРОЗОВ, ред. С. О. ШМИДТ, Москва–Варшава 1997 [„*Wypiska iz posolskich knig*” о sносzenijach Rossijskogo gosudarstwa s Polsko-Litovskim za 1497–1572 gg., podg. к печати Boris N. MOROZOW, ried. S. O. SZMIDT, Moskwa–Warszawa 1997].

dodać, że brak instytucjonalnej, międzynarodowej koordynacji projektu (ujednocionych tytułów³⁵, koncepcji edytorskich, szaty graficznej itp.) znacznie wpływa na odbiór całości. Najbardziej jaskrawym przypadkiem jest zdublowanie edycji źródłowej, która dotyczyła popisu służby ziemskiej z 1528 r. przez wydawców litewskich, wcześniej wydanym w środowisku białoruskim³⁶. Ostatnio taka sytuacja się powtórzyła, co sugeruje, że do dublowania się edycji będzie dochodzić coraz częściej³⁷.

Powyżej scharakteryzowane zjawisko należy odnieść do prac prowadzonych przez Wojciecha Krawczuka, które dotyczą popularyzacji wiedzy o „Metryce Szwedzkiej”. Świadomie używam tego rzadko stosowanego w literaturze polskiej wyrażenia (którego unika również Wojciech Krawczuk). Pod pojęciem Metryki Koronnej czy Metryki Litewskiej możemy rozumieć zarówno nazwę zespołu archiwalnego, jak i działalność kancelarii królewskiej polegającą na wpisywaniu wszystkiego, co wola króla i właściwych urzędników uznawała za stosowne w księgach umieścić. Zygmunt III skupiał władzę w Królestwie

³⁵ Андрей Рычков, [rec.] *Иван Грозный – завоеватель Полоцка (новые документы по истории Ливонской войны)* [Andriej Ryczkow, [rec.] *Iwan Groznyj – zawojewatiel Połocka (nowyje dokumenty po istorii Liwonskoj wojny)*], Lietuvos Metrikos naujienos, Nr. 15: 2016, s. 26. Recenzowana przez Andrieja Ryczkowa edycja źródłowa jest o tyle wyjątkowa, że dotyczy działalności kancelaryjnej Carstwa Moskiewskiego, które jednak weszło w skład zespołu nazwanego Metryką Litewską. Księga obejmuje zasięgiem terytorialnym ziemie Połoczczyzny w latach 1567–1572.

³⁶ *Пераніс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 523. Кніга публічных спраў 1*, падрыхт. Аляксандр І. Груша, Міхаіл Ф. Спірыдонаў, Міхаіл А. Вайтовіч, Мінск 2003 [*Pierapis wojska Wialikaha kniastwa Litouskaha 1528 hoda. Mietryka Wialikaha kniastwa Litouskaha. Kniha 523. Kniha publicznich sprau 1*, падрыхт. Alaksandr I. HRUSZA, Michaił F. SPIRYDONAU, Michaił A. WAJTOWICZ, Minsk 2003]; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528 m.). Viešųjų reikalų knyga 1*, par. Algirdas BALIULIS, Artūras DUBONIS, Vilnius 2006. Do tego należy doliczyć pierwszą drukowaną wersję popisu służby ziemskiej z 1528 r., który został opublikowany w 33 tomie *Русская историческая библиотека* (zob. przyp. 3).

³⁷ *Lietuvos Metrika. Knyga 6 (1494–1506). Užrašų knyga 6*, par. Algirdas BALIULIS, Vilnius 2007; *Акты, относящиеся к истории Западной России. Вып. 1. 6-я книга записей Литовской метрики: Сборник документов канцелярии великого князя Литовского Александра Ягеллончика. 1494–1506 гг.*, сост. М. В. БЫЧКОВА, О. И. ХОРУЖЕНКО, А. В. ВИНОГРАДОВ, ред. С. М. КАШТАНОВ, Москва 2018 [*Akty, odnosiaszczijesia k istorii Zapadnoj Rossii. Вып. 1. 6-ja kniga zapisiej Litovskojmietriki: Sbornik dokumentow kancelarii wielikogo kniazia Litovskogo Aleksandra Jagielłonczika. 1494–1506 gg.*, sost. M. W. BYCZKOWA, O. I. CHORUŽENKO, A. W. WINOGRADOW, ried. S. M. KASZTANOW, Moskwa 2018]. Jest to uzupełnione i poprawione drugie wydanie, poprzednie opublikowano w 2012 r. Zob. Artūras DUBONIS, [rec.] *Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 1 (6). Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика (1494–1506 гг.). Шестая книга записей Литовской метрики* [*Akty, odnosiaszczijesia k istorii Zapadnoj Rossii. T. 1 (6). Sbornik dokumentow kancelarii wielikogo kniazia litovskogo Aleksandra Jagielłonczika (1494–1506 gg.). Szestaja kniga zapisiej Litovskoj mietriki*], Lithuanian Historical Studies, vol. 17: 2013, s. 187–195.

Szwedzkim, Królestwie Polskim oraz Wielkim Księstwem Litewskim i jako władca poszczególnych państw prowadził dokumentację za pośrednictwem właściwych kancelarii, które wpisywały do specjalnych ksiąg wychodzącą dokumentację³⁸. Mimo występujących różnic, o których więcej piszę w dalszej części tekstu, nie uważam za stosowne mnożyć terminów wobec dostępności rozwiązań opartych na analogicznej działalności prawno-kancelaryjnej. Jednakże w ujęciu archiwalnym pod wyrażeniem „Metryka Szwedzka” należy rozumieć registraturę Królestwa Szwecji, czyli zespół przechowywany w Riksarkivet pod nazwą Riksregistraturet, analogicznie jak pod wyrażeniem Metryka Koronna rozumiemy księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej. Natomiast za nieodpowiednie i wprowadzające w błąd uważam określenie „Szwedzka Metryka Koronna”.

Wydawca postanowił przyjąć założenia pośrednie między stosowanymi w Metryce Koronnej i Metryki Litewskiej. Biorąc pod uwagę to, że materiał źródłowy jest zdigitalizowany i w formie bezpłatnej oraz nieograniczonej dostępny na stronach Riksarkivet, logiczna była decyzja o niepublikowaniu całych ksiąg. Krawczuk nie zdecydował się jedynie na przygotowanie sumariusza, wzorując się na „Serii nowej” Metryki Koronnej, lecz postanowił wydać powstałe równoległe z samymi dokumentami pomoce archiwalne – czyli tytułowe protokoły i regesty. W konsekwencji otrzymujemy pracę dwujęzyczną, pisaną w języku niemieckim i polskim, przy czym nie są to części tożsame. Edycja źródłowa jest opublikowana w języku niemieckim bez tłumaczenia. Wydawca słusznie przyjął zasadę nieingerowania w tekst źródła, uznając, że czytelnik może sięgnąć do oryginału dokumentu umieszczonego na stronie internetowej Riksarkivet. Natomiast drugą częścią każdego dokumentu są wykonane przez Wojciecha Krawczuka polskie regesty, znacznie bardziej szczegółowe od niemieckich odpowiedników (najjaskrawsze przykłady to dok. nr 7–8, 11, 13, 15, 35, 39–40, 51–52, 101, 168, 190, 213, 238, 255, 264, 292, 300, 303, 372, 374, 402, 404, 444, 499, 532, 580). Jak należy ocenić to działanie? Z kilku powodów uważam je za pożądane. Po pierwsze, autor wydaje źródło historyczne, cenne nie tylko dla historyków, lecz także archiwistów i historyków prawa³⁹. Po drugie, przygotowane regesty stanowią znakomitą pomoc archi-

³⁸ *De facto* możemy pisać o odrębności ziem ruskich inkorporowanych do Korony w 1569 r., ale tzw. Metryka Ruska należała do królewskiej kancelarii koronnej, w której spisywano dokumenty w języku ruskim dla kilku ukraińskich województw. Zob. Waldemar CHORAŻYCZEWSKI, *Czy istniała kancelaria ruska? Na marginesie edycji regestów Metryki Ruskiej i monografii Petro Kulakowskiego*, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, t. 1: 2004, s. 383–390; Patricia K. GRIMSTED, *The Ruthenian (Volhynian) Metrica: Polish Crown Chancery Records for Ukrainian Lands, 1569–1673*, *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 14: 1990, no. 1–2, s. 7–83.

³⁹ Rozwiązanie takie ma również niebagatelną wartość edukacyjną, pozwala bowiem studentom na zapoznanie się z pismem kancelaryjnym, co jest pomocne w odczycie całych dokumentów.

walną, nie gorszą od obecnie wydawanych sumariuszy do Metryki Koronnej. Pod względem formy najbliższą jest tej pracy do książki prezentującej zawartości Metryki Ruskiej, która została opublikowana w 2002 r.⁴⁰

Książka opublikowana przez Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica” liczy 411 stron. Zawiera ona krótki wstęp autorstwa Wojciecha Krawczuka ze skrótowym tłumaczeniem na język niemiecki (s. 7–23). Następnie zamieszczono wykaz skrótów i wybraną literaturę przedmiotu. Część zasadniczą, czyli protokoły i regesty, odnotowano na stronach 31–394. Łącznie opracowano 610 dokumentów. Polegało to na wydaniu regestów i uwag marginalnych (tzw. *Prothocollvm*), a brakujące fragmenty protokołu za lata 1599–1600 odtworzono, publikując nagłówki dokumentów i wzmianki kancelaryjne. Jak wspomniałem, W. Krawczuk stworzył pomoc archiwalną w postaci regestów. W nawiasach kwadratowych dokonał streszczeń całych dokumentów, podał ich daty i miejsca wystawienia oraz nazwiska osób biorących udział w ich przygotowaniu. Na końcu zamieszczono indeksy: osobowy i geograficzny (s. 395–411). Szkoda, że nie przygotowano indeksu rzeczowego, który w „*Matricularum Regni Poloniae summaria*” i edycjach Metryki Litewskiej jest nieodłączną częścią publikacji. Całość wydana jest dosyć starannie, choć pozbawiona jest jakichkolwiek ilustracji, chociażby ukazujących sposób zapisu wydawanych protokołów.

Wielką zaletą publikacji jest upowszechnienie w środowisku naukowym świadomości, że podczas panowania Zygmunta III działały w Rzeczypospolitej trzy kancelarie. Możliwość taka pojawiła się po śmierci Jana III Wazy, który zmarł 27 XI 1592 r. Wszystko więc wskazywało na to, że pomiędzy Rzeczypospolitą Obojga Narodów i Królestwem Szwecji zostanie zawarta unia personalna. Na koronację trzeba było stosunkowo długo czekać – ta bowiem nastąpiła dopiero 19 II (1 III) 1594 r. w Uppsali⁴¹. Została ona poprzedzona przez tzw. zapewnienia królewskie (zbliżone w formie do artykułów henrykowskich). W nich władca zagwarantował nadawanie urzędów w Królestwie Szwecji tylko luteranom, zapewniał również, że jedynie Kościół luterński będzie mieć

⁴⁰ *The Ruthenian (Volhynian) Metrica: Registers of Polish Crown Chancery Documents Addressed to Ukrainian Lands (Palatinates of Volhynia, Kyiv, Bratslav, and Chernihiv) 1569–1673*, ed. Hennadii BORIAK [et al.], intro. Patricia K. GRIMSTED, Kyiv 2002. Tam oprócz oryginalnych tytułów dokumentów znajdujących się w 29 tomach metryki dodano rejestr zawartości Metryki Ruskiej sporządzony przez Stefana Kazimierza Hankiewicza (1673) i Jana Franciszka Cywińskiego (1765–1775).

⁴¹ Z tej okazji wydano druk: *Acta Coronationis. Kornung Sigismundi Sweriges Göthes och Wendes Königz Storförstes til Findland, Carelen, Wätzski Petin, och Ingermanland j Ryszland, och öfwer the Ester j Lifland Hertiges, etc. Så och Konungs til Påländ, Storförstes til Littowen, Ryszen, Pryszen, Masuren, Samogitien, Kiowien, Wolhinien och Lifland, etc. Herres Krönings Handling i Upsala, then 19. Februarij, Stockholm 1594.*

swobodę kultu. Jednakże wkrótce po koronacji Zygmunt musiał powrócić do Rzeczypospolitej. Jego próba rozgrywania sił w Szwecji między regentem – Karolem Sudermańskim a Radą Królestwa była nieporadna. Stryj Zygmunta postanowił, wbrew królowi i Radzie, zwołać zjazd stanów w mieście Arboga. Książę Karol z pomocą wolnych chłopów przeszedł do ofensywy i mimo zakazów króla zwołał do Uppsali Riksdag. Niemal wszyscy członkowie Rady Królestwa i stronnicy Zygmunta uciekli z kraju. Wywołało to reakcję Zygmunta, który w lipcu 1598 r. wyruszył do Szwecji, starając się odzyskać wpływy. Jeszcze w sierpniu Samuel Łaski w imieniu króla zajął Sztokholm bez jednego wystrzału, jednak zachowawcza strategia doprowadziła do klęski w bitwie pod Stångebro 4 X 1598 r. Zerwanie więzów między państwami było coraz bardziej realne. W Szwecji rozpoczęły się rządy terroru, a Riksdag w 1599 r. złożył iluzoryczną obietnicę przyjęcia w przyszłości na tron Władysława, jeśli ten zostanie wychowany w wierze protestanckiej. Spór dynastyczny przerodził się w konflikt państwowy wraz z inkorporowaniem Estonii do Rzeczypospolitej w 1600 r. Zaostrzenie sporu było na rękę Karolowi Sudermańskiemu, który w Linköping urządził tzw. krwawą łaźnię. Wówczas stracono pięciu, uprzednio skazanych przez specjalny sąd stronników króla Zygmunta, a Riksdag obradujący w tym mieście pozbawił go tronu⁴².

Wojciech Krawczuk we wstępie podkreśla, że system pracy szwedzkiej kancelarii różnił się od tego stosowanego na Litwie i w Polsce. Sam urząd i aparat kancelaryjny wykształcił się podczas panowania Gustawa I Wazy (1523–1560). Wazowie nie dysponowali takimi dochodami, jak Jagiellonowie, dlatego ich kancelaria była bardzo skromna, a część korespondencji i dokumentów tworzył sam władca. W konsekwencji o ile w Polsce i na Litwie wpisywano do metryk akty o charakterze doniosłym i długotrwałym (nadania królewsczyzny czy urzędów), o tyle w Szwecji wpisywano również doraźne rozkazy królewskie (czyli analogiczne formy do występujących w Rzeczypospolitej mandatów i uniwersałów). Wpisywane były w dwóch seriach: księgi ekspedycji szwedzkiej (dotyczące Szwecji właściwej i Finlandii) pisane były po szwedzku, natomiast pozostałe (dotyczące m.in. Inflant i dokumentów adresowanych za granicę) spisywano w języku niemieckim (neogotyckim pismem kancelaryjnym), rzadziej po łacinie⁴³.

⁴² Wojciech KRAWCZUK, *Wierni królowi. Szwedzi i Finowie na uchodźstwie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w pierwszej połowie XVII wieku*, Kraków 2019, s. 17–23.

⁴³ *Protokół i rejestry*, s. 8–9. Należy zauważyć pewną korelację z Metryką Koronną, co wynika z ich podobnego użytkowego charakteru. Pod pojęciem Metryka Koronna funkcjonuje najstarsza i najważniejsza seria – Księgi Wpisów. Wraz ze zwiększaniem się liczby dokumentów, które wychodziły z lub przychodziły do kancelarii królewskiej, wyodrębnienie kolejnych serii było koniecznością. Pierwszą chronologicznie była Księga Poselstw (łac. *Libri Legationum*). O ile pierwsza obejmowała spraw wewnętrzne Królestwa Polskiego, o tyle druga dotyczyła

Z okresu panowania Zygmunta III zachowały się cztery księgi (vol. 84–87), które dotyczą lat 1594 oraz 1597–1600⁴⁴. Równolegle, jako namiestnik, Karol Sudermański prowadził analogiczną serię⁴⁵. Materiał ten dostarcza bardzo ważnych danych w najtrudniejszych do zbadania latach, gdyż dotyczą one dwóch zamorskich wypraw króla. Dokumenty wpisywano w dwóch formach – krótkiego rejestru i całego tekstu, co przypomina niekiedy układ istniejący w Metrykach Litewskich. Najpierw powstawały koncepty, czy to z woli króla, sekretarza lub kanclerza, czy też w wyniku narady, co niemal każdorazowo odnotowywano. Na podstawie konceptu tworzone oryginał. Po kilku latach, prawdopodobnie w 1600 r. koncepty zaczęto w ujęciu chronologicznym wpisywać do ksiąg. W ogromnej większości księga zawiera pisma wychodzące z kancelarii (do wyjątków należą m.in. dok. nr 107, 146–147, 244, 422)⁴⁶.

Rozważania podjęte przez Krawczuka warto rozwinąć. Historycy i archiwiści szwedzcy, uznając wagę tej dokumentacji, zadają jednak pytanie o wiarygodność dokumentów umieszczonych w zbiorze Riksregistraturet. Podstawowym problemem jest to, że między powstaniem konceptów a ich wpisaniem do ksiąg mijało od kilku do kilkunastu lat (z reguły od 5 do 15), a w skrajnych przypadkach mamy do czynienia z opóźnieniem większym niż pół wieku⁴⁷. Ponadto do oryginałów mogły być dopisane dodatkowe informacje, ewentualnie niektóre zdania mogły być wykreślone, czego w koncepcie już nie zmieniano. Przeprowadzone są więc sondażowe badania polegające na ilościowym porównaniu oryginalnych dokumentów z ich odpowiednikami przechowywanymi w Riksregistraturet. Przeprowadzono duże badanie kwantytatywne dotyczące 906 dokumentów z lat 1680–1685. W jego wyniku ustalono, że zgodność dat występuje w 858, a kontrasygnat w 866, co pozwala ocenić wiarygodność danych na 95–96%. Błędy w informacjach dotyczących urzędników kancelarii przygotowujących pisma wynikają częściowo z tego, że szkic konceptu (brudnopisu) tworzył sekretarz inny niż osoba sporządzająca ostateczną wersję dokumentu. Warto odnotować, że w analizowanym zbiorze istnieje 38 dokumentów kancelarii szwedzkiej, które nie znalazły się w Riksregistraturet (ok. 4%). W skali roku i całościowej działalności kancelarii takich przypadków

kontaktów dyplomatycznych. Zob. Michał KULECKI, *Wstęp*, [in:] *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, t. 1: *Jagiellonowie*, opr. Irena SUŁKOWSKA-KURASIOWA, Janina WEJCHERTOWA, Warszawa 2019, s. 5–9.

⁴⁴ Riksarkivet, Sztokholm, Riksregistraturet 1523–1718, Riksregistraturet, vol. 84–87. Należy również dodać piątą księgę – tom 83 zawiera schyłkowy okres panowania Jana III i początek rządów jego syna.

⁴⁵ Riksarkivet, Sztokholm, Riksregistraturet 1523–1718, Hertig Karls registratur, vol. 1–28.

⁴⁶ *Protokół i rejestry*, s. 9–11.

⁴⁷ Przykładowo koncepty dotyczące roku 1560 zostały przepisane po 1620 r., a powstałe w 1546 r. zarejestrowano dopiero w latach 1612–1615.

jest od 30 do 60⁴⁸. Swoją drogą należałoby podążać śladami szwedzkich uczonych, przeprowadzając analogiczne badania kwantytatywne związane z wiarygodnością dokumentów opublikowanych w Metryce Litewskiej i Metryce Koronnej⁴⁹.

Recenzowana publikacja zawiera rejestry dokumentów wystawionych od początku sierpnia 1597 r. do 14 IV 1600 r.⁵⁰ W zdecydowanej większości dotyczą one kwestii militarnych – organizowania wyprawy w 1598 r., a następnie prób utrzymania miasta i zamku Kalmar, Księstwa Finlandii oraz Estonii. Ataki szwedzkie doprowadziły do podporządkowania Finlandii, co nastąpiło 29 VIII 1599 r. w bitwie pod Sankt Martens. W międzyczasie – 12 V 1599 r. – upada potężna i kluczowa twierdza w Kalmarze. Przy Zygmuncie pozostawała coraz bardziej chwiejna w postawie Estonia⁵¹. Z perspektywy aktywności Zygmunta III jako władcy Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego wśród opracowanych dokumentów niezwykle dużo miejsca poświęcono budowie, utrzymaniu i zarządzaniu flotą (np. dok. nr 16–17, 68, 105–108, 126–132, 141, 178–179, 195, 210 i nn.). Można wręcz wysunąć hipotezę, że cała aktywność w tej dziedzinie koordynowana była przez kancelarię szwedzką Zygmunta.

Dużą grupę źródeł stanowią akty ukazujące działalność dyplomatyczną władcy Szwecji. Król wysyłał dyplomatów przede wszystkim do miast hanzeatyckich, żądając realizacji wcześniej zawartych porozumień, dążył zwłaszcza do konfiskat majątków i statków buntowników, czyli Karola Sudermańskiego i jego popleczników. Sporo dokumentów dotyczy działań antyszpiegowskich skierowanych przeciwko agentom Karola Sudermańskiego (dok. nr 4, 465–466, 492, 593). Znajdują się tam również wcale liczne informacje związane z rodziną Wazów, m.in. nieudanych prób realizacji umów ślubnych Anny Wazówny – siostry Zygmunta. Interesujący jest dok. nr 183 adresowany do faktora Szymona Bahra, aby tenże zapewnił sprawny kontakt listowny ze Stanisławem Fogelwederem, sprawującym opiekę nad dziećmi królewskimi Władysławem i Anną Marią, wyruszającym z królem do Szwecji.

Recenzowana publikacja ma ogromny potencjał w badaniach nad skarbowością. Znajdujemy tam bowiem wydatki nieodnotowane w żadnym innym

⁴⁸ Anna-Brita LÖVGREN, *Kan man lita på riksregistraturet vid 1600-talets slut?*, Scandia. Tidskrift för historisk forskning, Bd. 40: 1974, H. 2, s. 206–227.

⁴⁹ Do konkluzji o niewystarczającym stopniu wiarygodności metryk królewskich przy badaniach nad itinerariami doszedł Marek Wrede (*Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*, Warszawa 2019, s. 12–13).

⁵⁰ Należy zauważyć, że Riksregistraturet w serii ekspedycji niemieckiej nie pokrywał się chronologicznie z ekspedycją szwedzką. Tom 86 obejmuje okres od początku maja 1597 r. do końca roku 1600. Zob. Riksarkivet, Sztokholm, Riksregistraturet 1523–1718, Riksregistraturet, sygn. 86.

⁵¹ W. KRAWCZUK, *Wierni królowi*, s. 19–23.

znany mi źródle. Rozliczenia wydatków związanych z uchwałami podatkowymi były prowadzone na poszczególnych sejmach, które częściowo zachowały się do naszych czasów. Znacznie gorzej sytuacja wygląda z dochodami i wydatkami nadwornymi⁵². Przygotowane rejestry umożliwiają obliczenie kosztów wyprawy z 1598 r. i szerzej: struktury wydatków Zygmunta jako króla szwedzkiego, które przecież musiały być pokryte z dochodów pochodzących częściowo z Rzeczypospolitej.

Oprócz tych głównych tematów różnorodność spraw jest niezwykle bogata i w zasadzie każdy historyk zajmujący się czasami panowania Zygmunta III znajdzie w publikacji interesujące go materiały. Inny jest jednak ich typ od tego, do czego przyzwyczała historyków zawartość *Metryki Koronnej* i *Metryki Litewskiej*. Niewiele więc jest tu nadań i nominacji (dok. nr 247, 318, 592, 598) oraz działań wymiaru sprawiedliwości (dok. nr 90, 388–389, 497, 508, 569–570, 581). W większości są to bieżące czynności króla szwedzkiego. Aby nie być gołosłownym: odnajdziemy tam dużo informacji związanych z zakupem i transportem alkoholu oraz żywności (dok. nr 93, 183, 412, 425–426, 537, 578, 590). Czytając protokoły i rejestry, warto zwrócić uwagę na te tworzone przez Szymona Bahra, królewskiego faktora, który jawi się jako postać niedoceniona w historiografii⁵³. Był osobą, która spełniała każdą potrzebę i zachciankę monarchy – od pośredniczenia lub zakupu medykamentów (dok. nr 456), broni, żywności i narzędzi (dok. nr 69, 97, 162, 234, 270, 530, 538), tkanin (nr 103 i 515) po wypłacanie wynagrodzeń i nagród (dok. nr 143, 272, 361, 390, 457, 469, 513, 525) oraz pozyskiwanie i spłacanie kredytu (dok. nr 455, 531, 539, 543, 553, 561). Wśród różnych grup poruszanych problemów można wymienić informacje przydatne badaczom dziejów transportu (zamówienie koszy przenoszonych przez konie – dok. nr 557), numizmatykom i historykom zajmującym się gospodarką (bicie pieniądza – dok. nr 209; wymiana różnych rodzajów monet – dok. nr 200, 539, 586), weksylogom (zamawianie chorągwi i flag – dok. nr 504), historykom sztuki (wykonanie odrzwi i kominów do budynków, zakup cementu – dok. nr 195 i 576), a nawet kostiumologom (stroje żałobne – dok. nr 104; damskie kapelusze – dok. nr 516) czy historykom medycyny (przyjęcie na służbę doktora i felczera – dok. nr 211 i 225). Ogólnie treść dokumentów zawartych w *Metryce Szwedzkiej* pozwala ukazać funkcjonowanie całej – niedużej skądinąd – administracji Królestwa Szwecji działającej przy królu.

Czytając protokoły i rejestry oraz porównując je z oryginałami, można dostrzec interesujący sposób pojmowania czasu. Problem dotyczy podwójnego

⁵² Anna FILIPCZAK-KOCUR, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648*, Warszawa 2006.

⁵³ Pojawia się ona w publikowanych dokumentach 111 razy. Ostatnio postaci tej poświęcił więcej miejsca W. KRAWCZUK, *Wierni królowi*, s. 115–118.

kalendacza – gregoriańskiego (obowiązującego w Rzeczypospolitej) i juliańskiego (funkcjonującego w Królestwie Szwecji)⁵⁴. Kancelaria szwedzka posługiwała się tym pierwszym kalendaczem na ziemiach należących do Rzeczypospolitej. Po dotarciu na tereny szwedzkie następowała zmiana sposobu mierzenia czasu na kalendarz juliański (co odnotowano formułą *stylo veteri*). Co jeszcze bardziej znamienne, nie zachodziło to automatycznie i widoczny jest czas dostosowywania się do nowej rzeczywistości, co uzewnętrznia się poprzez zazębianie się podwójnej datacji na ziemiach pogranicznych od 9 do 13 VIII 1598 r. Następnie z Królestwa Szwecji wydawane były dokumenty z datami według kalendarza gregoriańskiego, ale tylko wówczas, gdy były one adresowane do osób mieszkających w państwach, które przyjęły reformy Grzegorza XIII⁵⁵. Podobnie było przy powrocie drogą morską do Gdańska. Pierwsze dwa dokumenty pisane były według kalendarza juliańskiego, następnie już konsekwentnie pisarze przechodzili na kalendarz gregoriański⁵⁶. Świadczy to o dużej wadze i precyzji w zapisywaniu dat według przyjętego na danym obszarze systemu kalendarzowego. Podobnie zresztą z dużą dbałością podawano tytułaturę: kiedy odbiorcą byli mieszkańcy Rzeczypospolitej, odnotowywano Zygmunta III, natomiast gdy zapisy kierowano do szwedzkich poddanych, wówczas nie wstawiano liczebnika. Widoczne jest również zjawisko – z dzisiejszej perspektywy – nazywane zespołem nagłej zmiany czasu, kiedy kancelaria (a właściwie kancelarzyści) potrzebowała dwóch lub trzech dni na dostosowanie się do nowych warunków czasowych. Zagadnienie to warto pogłębić, gdyż dotyczy znacznego powszechniejszego zjawiska, które obserwujemy chociażby u dyplomatów⁵⁷.

Podsumowując, nowa publikacja Wojciecha Krawczuka jest istotna z trzech powodów. Po pierwsze, stanowi wyjątkowy zapis postępującej utraty kontroli, a następnie upadku władzy syna Jana III nad Szwecją, Finlandią i Estonią w latach 1597–1600. Po drugie, ukazuje bieżącą działalność króla i jego otoczenia – opracowany materiał jest nie tylko tematycznie, lecz także jakościowo różny od dokumentacji wytworzonej przez inne kancelarie działające

⁵⁴ Por. Marzena LIEDKE, *Recepcja kalendarza gregoriańskiego przez litewską Jednotę ewangelicko-reformowaną w świetle akt synodalnych i korespondencji. Jeszcze jeden przyczynek do dziejów wprowadzenia reformy gregoriańskiej w Rzeczypospolitej*, [in:] *Człowiek wobec miar i czasu w przeszłości*, red. Piotr GUZOWSKI, Marzena LIEDKE, Kraków 2007, s. 76–88.

⁵⁵ *Protokół i regesty*, dok. nr 235–236, s. 173–175 i nn.

⁵⁶ *Ibid.*, dok. nr 249–250, s. 182–183.

⁵⁷ Przykładowo zob. *Merkuriusz sarmacki z Niderlandów i Anglii czyli Zwięzła relacja z dwóch poselstw do Niderlandów i Anglii, które z woli Najjaśniejszego i Najpotężniejszego Króla Polski i Szwecji etc. i za zgodą Jego dostojników, senatorów i Sejmu gorliwie i chwalebnie sprawował i uczynił sławnymi oświecony i wspaniały pan Paweł Działyński Roku Pańskiego 1597*, tł. Irena HORBOWY, opr. Ryszard MARCINIAK, Wrocław 1978. Z kolei u osób peregrynujących i piszących wspomnienia z podróży lub diariusze z reguły odnajdujemy ciągłą datację, bez uwzględniania przesunięć czasowych wynikających z przekraczania kolejnych granicy i zmian kalendarza.

przy Zygmuncie III. Po trzecie, dzieło to wskazuje badaczom, że przynajmniej do czasów panowania tego króla można posiłkować się trzema rodzajami metryk – obok Koronnej i Litewskiej również Szwedzką. Ta zaś, w szczególności do badań nad wojskowością, marynarką, dyplomacją, dworem królewskim, elitami władzy oraz w pracach związanych z Prusami Królewskimi, miastami nadbałtyckimi oraz szeroko pojętymi Inflantami oraz Księstwem Prus, a także księstwami Kurlandii i Semigalii jest niezastąpionym źródłem informacji. Recenzowana książka stanowi wyjątkowo przydatną pomoc umożliwiającą wykorzystanie dokumentów wchodzących w skład Riksregistraturet.

W odniesieniu do sposobu popularyzacji wiedzy dotyczącej działalności kancelarii szwedzkiej inicjatywie Krawczuka najbliższy jest do edycji Metryki Ruskiej. Można wyrazić pogląd, że wykształcił się trzeci (pośredni) sposób prezentowania dorobku kancelarii królewskich – obok pełnych edycji źródłowych i publikowania sumariuszy⁵⁸. Gdy mamy do czynienia ze zdigitalizowanymi materiałami źródłowymi, do których zapewniono nieograniczony dostęp poprzez Internet, rozwiązanie zaproponowane przez autora recenzowanej książki oceniam jako optymalne.

FINANSOWANIE

Tekst powstał w wyniku realizacji projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki pt. „Zdolności finansowe państw jagiellońskich w XVI wieku na tle porównawczym” (nr 2017/27/L/HS3/03242).

TNT BIBLIOGRAFIA

- Baliulis, Algirdas, Artūras Dubonis and Darius Antanavičius, eds. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.
- Baliulis, Algirdas and Artūras Dubonis, eds. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528 m.). Viešųjų reikalų knyga 1*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.
- Baliulis, Algirdas, ed. *Lietuvos Metrika. Knyga 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.
- Banionis, Egidijus, ed. *Lietuvos Metrika. Knyga 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

⁵⁸ Już po zakończeniu prac nad artykułem recenzyjnym ukazał się kolejny tom regestów Metryki Szwedzkiej: *Regesty kancelarii szwedzkiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600. Riksregistraturet vol. 86 Riksarkivet w Sztokholmie*, wyd. Wojciech KRAWCZUK, Kraków 2021. Autor kontynuuje, a nawet rozwija wypracowaną przy edycji tomu 87 metodę pracy. Porównanie ksiąg ekspedycji niemieckiej i szwedzkiej wymaga przeprowadzenia odrębnych badań.

- Boriak, Hennadii, Liudmyla Demchenko, Patricia K. Grimsted, Natalia Jakovenko, Wołodymyr Krawczenko, Wiktor Straszko, Kyryło Wysłobokow and Hubert Wajs, eds. *The Ruthenian (Volhynian) Metrica: Registers of Polish Crown Chancery Documents Addressed to Ukrainian Lands (Palatinates of Volhynia, Kyiv, Bratslav, and Chernihiv) 1569–1673*. Introduced by Patricia K. Grimsted. Kyiv: State Committee on Archives of Ukraine, 2002.
- Bychkova, M. V., O. I. Khoruzhenko and A. V. Vinogradov, eds. *Akty, otnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii. Vyp. 1. 6-ya kniga zapisey Litovskoy metriki: Sbornik dokumentov kantselyarii velikogo knyazya Litovskogo Aleksandra Yagellonchika. 1494–1506 gg.* Moskva: Kuchkovo pole, 2018.
- Chłapowski, Krzysztof, Małgorzata Jesiotr, Kazimierz Pacuski, Anna Salina and Hubert Wajs, eds. “Regesty zapisek najstarszego rejestru kancelarii ks. Janusza I (1414–1426).” Accessed May 5, 2021. http://www.agad.gov.pl/MK_3/MK3-regesty.pdf
- Chorażyczewski, Waldemar. “Czy istniała kancelaria ruska? Na marginesie edycji regestów Metryki Ruskiej i monografii Petro Kułakowskiego.” *Wschodni Rocznik Humanistyczny* 1 (2004): 383–390.
- Dąbrowski, Janusz S., ed. *Księga wpisów kanclerza wielkiego Jerzego Ossolińskiego MK 190 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie z lat 1643–1650*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020.
- Dubonis, Artūras, Darius Antanavičius, Raimonda Ragauskienė and Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. *The Lithuanian Metrica: History and Research*. Boston: De Gruyter, 2020.
- Dubonis, Artūras. “The Lithuanian Metrica.” *Lithuanian Historical Studies* 7 (2002): 113–138.
- Dubonis, Artūras. Review of *Akty, otnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii. T. 1 (6). Sbornik dokumentov kantselyarii velikogo knyazya litovskogo Aleksandra Yagellonchika (1494–1506 gg.). Shestaya kniga zapisey Litovskoy metriki. Lithuanian Historical Studies* 17 (2013): 187–195.
- Filipczak-Kocur, Anna. *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2006.
- Grimsted, Patricia K. “The Ruthenian (Volhynian) Metrica: Polish Crown Chancery Records for Ukrainian Lands, 1569–1673.” *Harvard Ukrainian Studies* 14/1–2 (1990): 7–83.
- Grusha, Alyaksandr I., Mikhail F. Spirydonaŭ and Mikhail A. Vaytovich, eds. *Perapis voyska Vyalikaga knyastva Litoŭskaga 1528 goda. Metrika Vyalikaga knyastva Litoŭskaga. Kniga 523. Kniga publichnykh spray 1*. Minsk: Belorusskaya nauka, 2003.
- Horn, Maurycy, ed. *Regesty dokumentów i ekscerpty z Metryki Koronnej do historii Żydów w Polsce (1697–1795)*, vol. 1–2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984–1988.
- Kiaupa, Zigmantas. “Bibliografia prac historyków litewskich dotyczących historii Wielkiego Księstwa Litewskiego za lata 1990–2015.” *Rocznik Lituanistyczny* 2 (2016): 211–247.
- Krawczuk, Wojciech, ed. *Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628–1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura*

- Skokloster E[nskilda] 8636. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 1999.
- Krawczuk, Wojciech, ed. *Protokół i regesty kancelarii szwedzkiej ekspedycji niemieckiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600. Riksregistraturet vol. 87 Riksarkivet w Sztokholmie*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2020.
- Krawczuk, Wojciech, ed. *Regesty kancelarii szwedzkiej króla Zygmunta III z lat 1597–1600. Riksregistraturet vol. 86 Riksarkivet w Sztokholmie*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2021.
- Krawczuk, Wojciech. “Metryka Koronna i Metryka Litewska.” In *Dyplomatyka staropolska*, edited by Tomasz Jurek, 189–212. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Krawczuk, Wojciech. “Metryka Koronna Władysława IV Wazy – nowy rozdział sumaryzacji.” *Miscellanea Historico-Archivistica* 26 (2019): 35–38.
- Krawczuk, Wojciech. *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy. Początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995.
- Krawczuk, Wojciech. *Wierni królom. Szwedzi i Finowie na uchodźstwie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w pierwszej połowie XVII wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2019.
- Kulecki, Michał. “Wstęp.” In *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, vol. 1: *Jagiellonowie*, edited by Irena Sułkowska-Kurasiowa and Janina Wejchertowa, 5–9. Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2019.
- Liedke, Marzena. “Recepcja kalendarza gregoriańskiego przez litewską Jednotę ewangelicko-reformowaną w świetle akt synodalnych i korespondencji. Jeszcze jeden przyczynek do dziejów wprowadzenia reformy gregoriańskiej w Rzeczypospolitej.” In *Człowiek wobec miar i czasu w przeszłości*, edited by Piotr Guzowski and Marzena Liedke, 76–88. Kraków: Wydawnictwo Avalon, 2007.
- Lövgren, Anna-Brita. “Kan man lita på riksregistraturet vid 1600-talets slut?” *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 40/2 (1974): 206–227.
- Lulewicz, Henryk. “Nieznana księga Metryki Litewskiej w zbiorach Archiwum Sanguszków w Krakowie.” In *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, edited by Zigmantas Kiaupa and Agnius Urbanavičius, 102–114. Vilnius: Lietuvos Istorijos Institutas leidykla, 1998.
- Marciniak, Ryszard, ed. *Merkuriusz sarmacki z Niderlandów i Anglii czyli Zwięzła relacja z dwóch poselstw do Niderlandów i Anglii, które z woli Najjaśniejszego i Najpotężniejszego Króla Polski i Szwecji etc. i za zgodą Jego dostojników, senatorów i Sejmu gorliwie i chwalebnie sprawował i uczynił sławnymi oświecony i wspaniały pan Paweł Działyński Roku Pańskiego 1597*. Translated by Irena Horbowy. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978.
- Morozov, Boris N., ed. *‘Vypiska iz posol’skikh knig’ o snosheniyakh Rossiyskogo gosudarstva s Pol’sko-Litovskim za 1497–1572 gg.* Moskva, Varshava: Arkheograficheskiy tsentr, 1997.
- Mysłowski, Adolf and Waclaw Graniczny, eds. *Knigi pol’skoj koronnoj metriki XV stoletia*, vol. 1: *Kniga no 10, 1447–1454 gg.* Varšava: Varšavskij Glavnyj Arhiv, 1914.
- Pawiński, Adolf, ed. *Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576–1586*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1882.

- Pietkiewicz, Krzysztof. "Oryginaliosios Lietuvos Metrikos knygos Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje fonde." *Lietuvos Metrikos naujienos* 11 (2009/2010): 26–29.
- Pietrzyk, Zdzisław, ed. *Regesty z Metryki Koronnej do dziejów powiatów opoczyńskiego, radomskiego i stężyckiego z lat 1574–1795*, vol. 1: 1574–1659. Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe, 2001.
- Płocha, Josephus, Antonius Rybarski and Irena Sułkowska, eds. *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1448–1572)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1548–1572*. Varsoviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961.
- Rachuba, Andrzej. "Księgi Sigillat Metryki Litewskiej." *Przegląd Historyczny* 72/1 (1981): 95–110.
- Rachuba, Andrzej, ed. *Metryka Litewska. Księga Sigillat 1709–1719*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.
- Rutkowska, Grażyna, ed. *Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483. Ze spuścizny Antoniego Prochaski*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2005.
- Rutkowska, Grażyna. "Księgi Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja z Oporowa." *Studia Źródłoznawcze* 44 (2006): 77–98.
- Rychkov, Andrey. Review of *Ivan Groznyy – zavoyevatel' Polotska (novyye dokumenty po istorii Livonskoy voyny)*. *Lietuvos Metrikos naujienos* 15 (2016): 26–28.
- Salina, Anna and Inga Stembrowicz, eds. *Metryka Koronna nr 8. Liber intitulatus: Varavia Boleslai, Conradi, Janussii et Annae ducum Masoviae ab anno 1471 usque ad 1526*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2018.
- Senkowski, Jerzy, ed. "Księga skarbowa Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477–1490." *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 7/3 (1959): 547–718.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena and Janina Wejchertowa, eds. *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, vol. 1: *Jagiellonowie*. Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2019.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena and Janina Wejchertowa, eds. *Sumariusz ksiąg poselstw Metryki Koronnej*, vol. 2: *Królowie elekcijni*. Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2020.
- Sułkowska-Kurasiowa, Irena and Maria Woźniakowa, eds. "Inwentarz Metryki Koronnej. 'Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795.'" Accessed January 1, 2021. http://www.agad.gov.pl/inwentarze/Metr_Korx.xml.
- Wasilewski, Tadeusz. "Polsko-radzieckie prace nad wydaniem Metryki Litewskiej." *Kwartalnik Historyczny* 88/4 (1981): 1169–1171.
- Wierzbowski, Theodorus, ed. *Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492)*. Varsoviae: Typis Officinae C. Kowalewski, 1905.
- Wierzbowski, Theodorus, ed. *Johannis Alberti regis tempora complectens (1492–1501)*. Varsoviae: Typis Officinae C. Kowalewski, 1907.
- Wierzbowski, Theodorus, ed. *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*. Varsoviae: Typis Officinae C. Kowalewski, 1908.
- Wierzbowski, Theodorus, ed. *Sigismundi I regis tempora complectens*, vol. 1–4. Varsoviae: Typis Officinae C. Kowalewski, 1910–1917.
- Wierzbowski, Theodorus, ed. *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1548–1572*. Varsoviae: Typis Officinae C. Kowalewski, 1919.

- Włodarski, Aleksander, ed. *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, vol. 1: *Księga oznaczona No 333 z lat 1417–1429*. Warszawa: P. Laskauer, 1918.
- Włodarski, Aleksander, ed. *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, vol. 2: *Księga oznaczona Nr. 334 z lat 1429–1433*. Warszawa: P. Laskauer, 1930.
- Wolff, Adam. *Metryka Mazowiecka. Układ pierwotny, sposób rejestracji*. Warszawa: Instytut Popierania Nauki, 1929.
- Woźniakowa, Maria, ed. *Henrici Valesii regis tempora complectens 1573–1574*. Varsoviae: Wydawnictwo DiG, 1999.
- Wrede, Marek. *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2019.

